

Els inicis de la repressió al magisteri

Aquestes línies pretenen donar una visió de com es varen desenvolupar els primers mesos de la repressió dels mestres i de les mestres a les nostres terres com a conseqüència de l'inici de la Guerra Civil. Per tant, situem-nos al començament dels fets. Diumenge dia 19 de juliol de l'any 1936, el comandant militar de les Balears, el general Manuel Goded, s'adherí a la sublevació contra la II República espanyola i declarà l'estat de guerra a les Illes Balears. Aquesta ordre militar anul·là el poder de les autoritats civils de l'illa i Mallorca serà, a partir d'ara, fidel al bàndol nacional.

Els primers dies de l'aixecament foren confosos i grups de civils començaren accions violentes pel seu compte. El mateix 19 de juliol, dia en què la província s'adhereix oficialment a la insurrecció, un grup de falangistes assassinen a un bar de Son Servera, mentre estava llegint el diari, el que havia estat el seu mestre a l'escola, Josep Lliteres i Massanet. El mestre Lliteres només és un exemple dels que no tendran ja ni oportunitat per ser sotmesos a un judici de depuració.

La repressió només començava. El general Goded abandonà l'illa per anar-se'n a Barcelona on fou derrotat i executat. Abans d'anar-se'n, nomenà al tinent coronel Luis García Ruiz governador civil. Aquest governador, juntament amb el grup de falangistes i altres civils armats, sota el comandament del marquès de Zayas, nomenaren pertot noves autoritats i ompliren les presons d'esquerrans. Entre aquests presoners es trobaran alguns dels mestres d'ideologia esquerranosa.

La situació escolar era conflictiva. Per una part s'acabaven les vacances d'estiu i era necessari

començar a donar les primeres ordres de retorn dels mestres cap a les seves classes. Però el panorama era el següent: mestres tancats a la presó, mestres enrolats en l'exèrcit nacional, mestres als quals la revolta havia agafat en les seves vacances a fora de l'illa i que per estar en zona republicana no podien o no volien tornar per por a les conseqüències; mestres desapareguts o altres refugiats en els seus pobles d'origen degut als bombardeigs sobre Palma i altres pobles de l'illa.

José Antonio Primo de Rivera, fundador de la Falange.

Per altra banda, moltes escoles s'havien convertit en hospitals o casernes i estaven ocupades pels soldats. Tampoc no estava clar qui era l'autoritat educativa i no era fàcil estar en contacte amb la Península, ja que Mallorca havia quedat incomunicada. A tota aquesta situació s'hi ha d'afegir la consciència per part de les autoritats militars de l'illa de la conveniència de començar una depuració entre els ensenyants, com una de les consignes clares que els insurrectes havien de dur a terme.

A falta d'ordres superiors per tal de regular la vida escolar, les autoritats civils a Mallorca comencen a treballar pel seu compte. Mitjançant una circular del dia primer de setembre de 1936 el governador civil, Antonio Álvarez-Ossorio, suspèn tots els òrgans que regulaven l'ensenyament primari, així com relleva del seu càrrec els directors de tots els centres. La mateixa ordre obligava tots els mestres a informar sobre la seva situació i mostrar públicament la seva adhesió al moviment. Per tal de reforçar aquestes declaracions es demanen informes sobre els mestres a les autoritats pertinents i a persones de "solvència moral". Aquells mestres que varen ser declarats aptes pogueren continuar exercint la seva professió; els altres foren suspesos de sou i feina fins que un tribunal decidís sobre la seva situació. Aquests darrers casos significaren greus problemes econòmics per als mestres i les seves famílies.

Durant el mes de setembre l'intent de controlar la situació escolar es va completar amb altres circulars. El curs no es va obrir fins dia primer d'octubre i entre els actes de celebració d'aquest inici hi va haver la recol·locació dels "santcrists" a les aules, la substitució de la bandera republicana tricolor per l'espanyola bicolor i la cantada d'himnes. Començà també la depuració de les biblioteques, tot eliminant tots els llibres sospitosos de socialistes o de moralitat dubtosa. També es va demanar als mestres d'escoles privades i als mestres privats l'adhesió pública al moviment. A mitjan mes fou el torn dels professors i personal dels centres d'educació secundària.

En aquestes dates el general Franco, que ja tenia un major control sobre la situació dels revol-

tats, envià a Mallorca un nou comandament militar, el coronel Trinidad Benjumeda del Rey i també nomenà un nou governador civil, el coronel José Rubí. Aquest governador posarà en marxa la constitució d'un primer tribunal per examinar les fitxes dels mestres. El tribunal estarà format per Mateu Torres Bestard, Antoni Nicolau i Alfredo Llompart. Dia 24 de setembre ja surten les primeres llistes de mestres declarats aptes per aquest tribunal, i que, per tant, ja es poden incorporar a les seves escoles. Però no ens sorprenem, alguns d'aquests mestres, declarats aptes en primera instància, passaran tanmateix per un tribunal de depuració. A primers d'octubre ja es té la llista d'escoles, mestres i vacants de tota l'illa encara que no és del tot definitiu, ja que s'anirà completant o modificant posteriorment.

"...es començava a parlar d'una primera depuració, fet que feia recaure sobre els batles dels pobles la responsabilitat d'informar sobre la conducta dels mestres."

A principis d'octubre arribaren a Mallorca les ordres que, des de Burgos havia anat publicant la Junta de Defensa Nacional i que, sembla, no havien arribat fins a aquest moment a la nostra illa. En aquesta ordre del 19 d'agost, es disposava que el curs començàs el primer de setembre, cosa que ja no era possible. Però també es començava a parlar d'una primera depuració, fet que feia recaure sobre els batles dels pobles la responsabilitat d'infor-

mar sobre la conducta dels mestres. A Mallorca, es varen continuar publicant llistes de mestres declarats aptes. Mentrestant a mitjan mes se suspengué el funcionament de l'Escola Normal de formació del magisteri i els seus alumnes espargits per diferents centres per fer pràctiques. Al seu professorat, sempre que fos declarat apte, se'l destinà a instituts. També sortiren les primeres llistes de professorat de secundària apte i les indicacions per a aquells mestres d'Eivissa, Menorca i de la Península que estant a Mallorca no es podien reintegrar a les seves escoles. A aquests se'ls recomanà continuar en comissió a qualche escola de l'illa, fins que es restablís la "normalitat" a les seves zones.

Una altra circular, datada un mes després, però que també arribava tard, explicitava més l'ordre anterior, i distingia diferents categories entre els ensenyants:

a) Mestres que tenien informes "totalmente desfavorables", que havien de ser immediatament suspesos de sou i feina.

b) Mestres de "conducta no muy bien definida", que serien castigats amb suspensió de sou i feina per un període que aniria d'un a sis

mesos, a l'expectativa d'acabar de definir el seu comportament.

c) Mestres "totalmente favorables", que eren ratificats en el seu càrrec.

Varen ser tan nombrosos els mestres separats de la feina que es féu necessari cridar els mestres allistats voluntàriament a les milícies per ocupar les places vacants.

A partir d'aquest mes d'octubre el governador civil serà substituït pel comandant Mateu Torres, d'ideologia falangista ajudant de Franco a Palma i a Madrid, que tindrà un destacat paper amb el desenvolupament del "Movimiento" a l'illa i, a més a més, ja havia format part del primer tribunal de depuració de mestres a Mallorca. Des d'aquests moments la repressió de tota la societat civil està dominada pel mateix governador civil, Mateu Torres, pel cap de la policia de Falange, Francesc Barrado, per l'exlíder de la CEDA, Lluís Zaforteza i Villalonga i altres falangistes.

Les acusacions sobre els mestres provenien d'haver dut a terme una educació laica, d'acord amb la legalitat republicana; és a dir, moltes de les acusacions estaven fonamentades en seguir les lleis aprovades per la república i consi-

Relació de mestres propietaris segons el lloc de feina.

derades pel moviment amb el qualificatiu de "enseñanza disolvente".

A falta d'una legislació de nivell nacional, la depuració de mestres s'havia dut a terme a l'illa de Mallorca des de ben iniciat l'aixecament militar. Però a partir d'ara s'hauran de seguir les directius del govern de Burgos. Dia 8 de novembre de 1936 es publicà un primer decret de repressió i es creà el que seria el seu instrument, les comissions depuradores. Aquesta depuració havia d'afectar tots els nivells educatius, des de les escoles d'ensenyament primari passant pels instituts i fins a les universitats. Els militars de la Junta de Defensa Nacional, que varen ser els que promulgaren la primera normativa depuradora, varen ser substituïts per una comissió de cultura i ensenyament formada per ideòlegs com l'escriptor José Maria Pemán.

El procediment començava amb una declaració jurada dels funcionaris "en el término de ocho días ante la Jefatura Provincial del Cuerpo o servicio a que pertenecieron". Així doncs, tots els funcionaris foren cessats per la seva readmissió; és a dir, perquè fossin declarats aptes i poder continuar fent classe, es requeria la declaració jurada esmentada. Aquest havia estat també el procediment triat per les autoritats provincials mallorquines. Aquests mecanismes es mantendran gairebé durant tota la guerra fins a una nova ordre del 18 de març de 1939.

Amb la creació d'aquestes comissions depuradores es pretenia "una revisión total y profunda en el personal de Instrucción Pública" com a tràmit previ per a "una reorganización radical y definitiva de la enseñanza, extirpando así de raíz esas falsas doctrinas que con sus apóstoles han sido los principales factores de la trágica situación de nuestra Patria".

L'Ordre de 8 de novembre de 1936 disposava la creació de quatre comissions depuradores:

Comissió A: universitat, d'àmbit estatal.

Comissió B: escoles tècniques superiors, també d'àmbit estatal

Comissió C: instituts, escoles normals, de comerç, d'arts i oficis, de treball, inspecció d'ensenyament primari, i secció administrativa, d'àmbit provincial.

Comissió D: magisteri, també d'àmbit provincial i instrument de repressió del magisteri de les illes.

La "nostra" comissió de depuració s'encabia dins l'apartat D i el seu objectiu era depurar els mestres i les mestres de les Balears. Aquesta comissió va començar a actuar "oficialment" el mes d'abril de l'any 1937 i tal com s'especificava al decret havia d'estar formada per:

- un director d'un institut; la persona que fou nomenada per presidir la comissió fou Bartomeu Bosch Sansó, capellà, catedràtic de llatí i director de l'Institut Ramon Llull, lloc on es reunia la comissió i es feien aquests processos de depuració.

- un inspector de primera ensenyança; fou nomenat per a aquest càrrec l'inspector Luís Maria Mestras, que exercia la funció de secretari. Aquest fou un personatge controvertit, ja que passà de ser un instrument destacat de la depuració a ser depurat ell mateix més endavant.

- el president de l'Associació de Pares de Família; fou elegit Josep Ramis d'Ayreflor, per suposat representant de l'associació catòlica de pares de família.

- dues persones de "reconeguda solvència moral i tècnica". Durant el temps que funcionà la comissió també varen ocupar aquest lloc diverses persones com: el tinent coronel d'artilleria Rafel Isasi i Antoni Villalonga Villalonga, cap dels sindicats patronals de Falange.

El procés començava quan la Comissió Depuradora del Personal del Magisteri de Balears enviava unes notificacions als que havien de ser informadors sobre els o les mestres. Els informes que es requerien, seguint les ordres, eren els del batle de la localitat, el del rector de la parròquia, el del comandant de la Guàrdia Civil i el d'un pare de família de "coneguda reputació", tots pertanyents a la localitat on radicava l'escola.

Aquests informadors havien de respondre a una sèrie de preguntes sobre el mestre i remetre a la Comissió Provincial les respostes. Les qüestions eren les següents:

- 1a. Informar sobre la conducta professional del mestre o la mestra.
- 2a. Informar sobre la seva conducta religiosa.
- 3a. Informar sobre la seva conducta social i particular.
- 4a. Dir si el mestre o la mestra havia pertangut a alguna associació secreta.
- 5a. Informar sobre les seves actuacions polítiques.
- 6a. Informar sobre l'orientació que donava el mestre o la mestra a la seva ensenyança.

"Les depuracions foren una forma molt subtil de sotmetiment al nou poder per una part, i per l'altra una assegurança, de les noves autoritats, que no sorgirien veus crítiques i que l'educació seria un instrument de continuïtat del nou ordre establert."

VIATJA DES DE MALLORCA A QUALSEVOL PART DEL MÓN AMB

GRUPAVA

Viatges

Tramuntana

BAL 078

SI TENS CLAR QUE LA VIDA ÉS EL RESULTAT DE LES TEVES DECISIONS
ÉS QUE TENS CLAR QUE LA DECISIÓ DE LES TEVES VACANCES ES TROBA A

WWW.VIATGESTRAMUNTANA.COM

(I PODREU GAUDIR D'UN 10% DE DESCOMPTA ALS PRODUCTES TRAMUNTANA)

C/ 31 DE DESEMBRE, nº 7, 1r 1ª - PALMA / TEL.- 971 204 502

Amb menys de dues setmanes la comissió de depuració ja disposava d'aquests informes. A partir de poc temps el mestre o la mestra rebia la notificació de la Comissió de Depuració de les Balears, a través de la qual se li comunicava de què se l'acusava. Des d'aquest moment el mestre podia preparar la seva defensa a través d'un plec de descàrrecs acompanyat de les declaracions de testimonis.

Els processos de depuració franquista dels mestres de les Balears sumen un total de 208 expedients. Les depuracions foren una forma molt subtil de sotmetiment al nou poder per una part, i per l'altra una assegurança, de les noves autoritats, que no sorgirien veus crítiques i que l'educació seria un instrument de continuïtat del nou ordre establert. Deim això de la subtileza perquè les sancions més dures proposades en un inici per les comissions provincials seran suavitzades per la Comissió Superior, de tal forma que hi hagi un càstig diguem-li no gaire fort, però que serveixi d'exemple i sobretot que signifiqui una submissió del mestre vers al poder.

Aquest objectiu s'aconsegueix amb els trasllats, petits exilis que creen un estat d'indefensió en el

col·lectiu de mestres depurats. Aquests trasllats substituïren moltes vegades la més dura i més temuda sentència de separació de la professió. Recordem que estam parlant d'una professió majoritàriament vocacional i guanyada a través d'anys d'estudi i oposicions. Els més durs d'aquests trasllats seran fora de la província de les Balears, majoritàriament a petits pobles allunyats dels centres de comunicació en terres catalanes o valencianes. Hem d'entendre el que significà això en un moment de postguerra i de dificultat de les comunicacions. També es donà emperò el cas del trasllat dins la mateixa província, entre illes, o dins una mateixa illa d'un poble a un altre, amb la degradació professional que pot suposar per a un mestre anar d'una escola graduada de ciutat a una escola unitària de poble.

Totes aquestes mesures crearen problemes familiars, econòmics i emocionals, però sobretot els mestres que seguiran en les seves professions i allunyats de les seves terres, hauran de veure com han de ser obligatòriament instruments ideològics del nou règim. Aquesta situació de submissió, de sotmetiment, de desmoralització, en definitiva de tristesa és l'objectiu aconse-

guït amb la tasca dels processos de depuració en una gran part de l'actiu magisteri balear.

Documentació i Bibliografia:

Boletín Oficial de la Provincia de Baleares.

Boletín Oficial del Ministerio de Educación Nacional.

Archivo General de la Administración. Sección Educación y Ciencia.

Expedientes de Depuración de Maestros de Baleares.

GONZÁLEZ-AGÁPITO, J.; MARQUÉS, S. *La repressió del professorat a Catalunya.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939).* Palma: Documenta Balear, 1996.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els bombardeigs de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938).* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

Joana Estelrich Blanch
Sant Joan (Mallorca)
Estiu de 2004

(Fotos fetes a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears)